

*Харченко Надія Анатоліївна
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань*

**СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ
Г. С. КОСТЮКОМ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ
УЧНІВ**

Синергетика є провідною галуззю сучасних міждисциплінарних досліджень. Останнім часом концепція синергізму в освітній галузі набуває бурхливого розвитку. Ідеї синергетики знаходять широке застосування при вивченні освітніх процесів, коли педагогічні системи розпочинають аналізуватися в термінах теорії самоорганізації.

Синергетичний підхід до навчання учнів – це сукупність взаємозв'язків між внутрішніми і зовнішніми чинниками суспільного середовища, які спричиняють системну дію на забезпечення всебічного розвитку особистості за рахунок комплексного впливу за допомогою розвитку розумових та фізичних здібностей під час навчально-виховної діяльності та узгодженого розвитку усіх його компонентів. Основними складовими синергетичного підходу є цілісні системи знань, умінь, навичок, якостей особистості, які за первинних умов набувають різного ступеня та темпу розвитку і завдяки цьому відбувається перевага між швидкістю та величиною засвоєння інформації та розвитку індивіда.

Вивчення психолого-педагогічних поглядів Г. Костюка щодо проблеми підготовки учня дозволяє звернути увагу на окреме застосування синергетичного підходу. Відтак аналізу особистості учня через систему основних положень синергетичного та індивідуального підходів дозволяє висвітлити напрацювання Г. Костюка в означеному напрямі у руслі їх актуальності та перспективи розробки. Звернення у нашому дослідженні до змісту синергетичного підходу та визначення його аспектів у наукових поглядах Г. Костюка пов'язано із виявленням глибокого психологічного змісту характеристики особистості учня як природної і суспільної істоти, яка

має шляхи для активного творчого розвитку через навчання, виховання, діяльність.

Розгляд наукових надбань Г. Костюка в галузі підготовки учнів крізь призму синергетичного підходу як напряду міждисциплінарних досліджень, потребує максимально можливого врахування всіх аспектів проблеми в їх взаємозв'язку та цілісності, виділення головного та істотного, визначення характеру зв'язків між аспектами, властивостями та характеристиками. Цей підхід не лише відповідає сучасним формам, методам, принципам становлення особистості учня у процесі навчальної діяльності в школі, але й дозволяє сформулювати модель розвитку учнівського колективу на основі посилення впливу окремих педагогічних та психологічних функціональних елементів.

Отже, застосування принципів синергетики до характеристики розвитку особистості учня у психолого-педагогічних поглядах Г. Костюка (складність, поліструктурність, фрактальність, ієрархічність та гетерархічність, нелінійність, відкритість, нестійкість, інерційність, дисипативність, когерентність, емерджентність, тощо) допомагає обрати оптимальний шлях, націлений на максимізацію синергічного ефекту. Водночас синергічний ефект (синергія) – це поява якісно нових джерел розвитку школяра, підвищення ефективності його навчальної діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, факторів в єдину цілісність за рахунок так званої емерджентності, тобто становлення вищої якості, значною мірою незалежної від кількісних змін. Як зазначає Г. Костюк, всебічність розвитку особистості є основою його гармонійності. За однобокого, потворного розвитку особистості не може бути в ній гармонії. Але останнє має свою специфіку, що виявляється в розмірності розвитку фізичних і духовних сил людини, у внутрішній єдності теоретичних знань і практичних умінь, моральної свідомості і поведінки, у відсутності розходжень, розладів між її думками і почуттями, словами і ділами, і тим, що людина думає, говорить про себе і якою вона є насправді [1].

Синергія залежить від співвідношення між можливостями (потенціалом) школярів, структурою навчального процесу (система елементів та зв'язків) та умовами навчання, створюваними зовнішнім середовищем.

Наслідком синергії є утворення специфічних режимів об'єднання елементів навчальної діяльності, які забезпечують досягнення цілей цієї діяльності – всебічно розвинена особистість учня, що є неможливим за відсутності таких взаємозв'язків. Синергічний ефект постає реальним джерелом створення нового, активного індивіда, готового до сприйняття, переосмислення та набуття знань, умінь і навичок.

Безперечно, учні є головною рушійною силою у накопиченні і переосмисленні інформації і, відповідно, джерелом синергії.

Суттєво, що синергетика як інтегративна, міжпредметна галузь знань надає можливість методологічно посилити процес формування особистості учня як суб'єкта діяльності та системним чином організувати наріжні принципи перебігу цієї діяльності, коли у центрі навчально-виховного процесу постає особистість вихованця, який у цьому процесі займає активно-творчу позицію, виявляючи волю до самовираження і самореалізації, реалізуючи пошук індивідуальної стратегії самовизначення у житті. На думку Г. Костюка, «...Учбова діяльність має всі ознаки, які характеризують психологічну структуру праці – цього основного виду людської діяльності» [3]. Адже, в навчальній діяльності завжди є певні цілі, на досягнення яких вона спрямована, мотиви, що спонукають учнів прямувати до цих, а не до інших цілей, об'єкти, з якими їм доводиться взаємодіяти, певні способи дій, до яких вони вдаються при цьому, поточні і завершальні результати, різні форми спілкування учня з учителем і товаришами. З цього слідує, що навчальна діяльність – це не що інше, як навчальна праця школярів. Оскільки всі компоненти означеного процесу мають свої специфічні особливості, то за допомогою них учений відрізняє навчання від продуктивної праці, яка, за його словами, полягає у творенні матеріальних і духовних цінностей. Г. Костюк переконаний у тому, що навчання – це процес оволодіння втіленими в них

«людськими суттєвими силами», передусім знаннями, вміннями і навичками, потрібними для розвитку здібностей та інших психічних властивостей особистості. Результати його виявляються в тих прогресивних змінах, яких зазнає психіка особистості, що вчиться, і в тих надбаннях, з якими вона виходить з кожного циклу учбової діяльності. Цим учіння відрізняється і від навчальної діяльності, тобто професійної праці вчителя, який, володіючи (принаймні, певною мірою) людським надбаннями, керує процесом їх засвоєння учнями [2].

Зазначене вище передбачає актуалізацію принципів активності, діалогічності, самостійності, ініціативи, творчості, коли учасники навчально-виховного процесу постають відкритими саморегулювальними, самодетермінованими системами, що прагнуть до розвитку суб'єктності і суб'єктивності, виявляють (зокрема, у межах дистанційних форм навчальної діяльності) волю до вибору стратегії індивідуального життєвого шляху.

Важливо, що синергетичний підхід відповідно до своєї нелінійної природи найбільш повно реалізує творчу активність учнів, передбачає самодетермінацію особистості, розвиток механізмів рефлексії. Творчість характеризується також і надситуативністю, відкритістю до невизначеності та хаосу. Синергетика ж постає наукою про відкриті, нелінійні системи, що виявляють стани динамічного хаосу. При цьому останній як джерело нового є своєрідною умовою творчості. Загалом, синергетичний підхід в освіті надає можливість забезпечити інноваційний підхід до навчання та виховання через принцип міждисциплінарного підходу. Використання синергетичного підходу в освіті передбачає актуалізацію принципів активності, діалогічності, самостійності, ініціативи, творчості. Саме тому Г. Костюк зазначає: «За умови правильної побудови навчання школярі мислять, сприймаючи виклад учителем змісту нової теми, в якому він не просто переказує готові істини, а ставить певні проблемні питання, аналізує можливі відповіді, зважає аргументи за і проти кожної з них, формулює висновки. Нерідко він залучає учнів до самостійного узагальнення тієї інформації, яка подається ним,

спонукаючи їх мислити. При цьому він не просто відкидає неправильні відповіді, а, наводячи певні факти, дає змогу учням переконатися в помилковості своїх суджень, виправити їх. Школярі мислять також, працюючи над книгами, розв'язуючи задачі, виконуючи завдання, творчого характеру» [2].

Отже, синергетика (за Г. Костюком) – це спосіб розглянути проблему підготовки учня через систему роздвоєння її внутрішніх і зовнішніх чинників відповідно до сучасних вимог. Синергетичний підхід – методологічна орієнтація в пізнавальній і практичній діяльності організації шкільної освіти, виконання її завдань, що передбачає застосування сукупності ідей, понять, методів у дослідженні та управлінні відкритими нелінійними системами.

Розгляд наукових позицій вченого крізь призму синергетичного підходу дозволяє зауважити, що Г. Костюк вважає індивідуальний розвиток особистості учня показником впливу суспільного і навчального середовища на нього, цей показник вказує на реальні шляхи подальшого впливу на школяра з метою формування свідомого, всебічно розвиненого громадянина. Перспективами подальших досліджень є вивчення синергетичного підходу до навчання студентів різних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості / Г. С. Костюк // Звітно-наукова конференція кафедр КДПІ ім. О. М. Горького за 1960 рік. – К., 1961. – С. 31 – 33
2. Костюк Г. С. Актуальные вопросы обучения и развития младшего школьника / Г. С. Костюк // Обучение и развитие младших школьников: материалы межреспубл. симпозиума / под ред. Г. С. Костюка. – Киев, 1970. – С. 3–8.
3. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.